

Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània*

Carles Santacana**
Universitat de Barcelona

RESUM

La introducció de l'esport modern a finals del segle XIX es va identificar a Catalunya amb una aposta per la modernització de la societat. Organitzat des de l'àmbit civil, els clubs van protagonitzar la consolidació de l'esport, tant en el vessant de la pràctica com en el de l'espectacle, i de comú acord amb el catalanisme van intentar projectar-se amb la candidatura de Barcelona com a seu olímpica el 1924. La dictadura franquista va sotmetre tota l'activitat esportiva i va intentar eliminar la significació catalanista i democràtica d'entitats com el Futbol Club Barcelona. La recuperació democràtica va ressituar tot l'esport, amb l'impuls de l'esport per a tothom i el reconeixement internacional dels Jocs Olímpics de Barcelona de 1992.

PARAULES CLAU: esport, olimpisme, Barcelona, Catalunya, catalanisme, club

L'esport ha esdevingut un dels trets més definidors del món contemporani. Des dels primers episodis que el convertiren en signe de modernitat a l'Anglaterra de mitjan segle XIX, la seva expansió ha estat paral·lela al creixement i a la difusió del que Norbert Elias definí com un «procés de civilització». De fet, va ser el reconegut sociòleg britànic qui —juntament amb Eric Dunning— va explicar amb detall el rol que corresponia a l'esport en aquest procés,¹ que ha estat investigat des de la historiografia per autors com Pierre Arnaud, Richard Holt, Stefano Pivato i molts d'altres. De fet, l'extensió de l'esport modern és un

enorme procés d'expansió a tot el planeta d'una pauta molt determinada d'activitat física, prenyada de valors socials, des de la igualtat dels individus fins al *fair play* o a la competitivitat que esdevé una característica fonamental en l'anàlisi de la societat. Aquest procés d'homogeneïtzació cultural es va iniciar de manera molt lenta i minoritària a la darreria del segle XIX i es va accelerar decididament a tot el món a la segona meitat del segle. És un procés en què les pautes sorgides del món britànic van anar interactuant sobre les bases culturals i socials de cadascun dels territoris, amb resultats diferents. A vegades, s'han esportivitzat pràctiques antigues que conviuen amb l'esport d'origen britànic, com en el cas d'Euskadi, on es distingeix entre esports tradicionals i esports moderns, o en el del Japó. En canvi, hi ha casos en què la pauta britànica es va transportar automàticament; per exemple, a les seves colònies a l'Àsia. En d'altres indrets, els esports i els jocs tradicionals pràcticament van desaparèixer, bé per la seva feblesa, bé per la força del nou esport, com passa en molts llocs d'Europa. Aquest és el cas de Catalunya.

L'ESPORT COM A FACTOR DE MODERNITAT

A la Catalunya del segle XIX subsistien alguns jocs d'arrel tradicional, com les bitlles, el bèlit o bòlit, l'estirada de corda, o alguns jocs de pilota, curses pedestres, curses nàutiques amb llaüts o curses amb animals.² La característica comuna a tots és que es transmetien oralment, amb un gran arrelament en la cultura local que els feia enormement singulars. Per tot això no havien assolit cap codificació i, en conseqüència, no es podien expandir. Tenien molt a veure amb les celebracions festives i no tenien cap organització centralitzadora ni normes tancades. Un panorama semblant era el de l'Anglaterra de mitjan XIX, jus-

* En aquest article intentem donar notícia dels estudis més importants sobre l'esport català contemporani. En les notes successives s'introdueixen els títols que són la base argumental del nostre relat. A banda, però, val la pena citar alguns llibres d'aspectes que no podem tractar per les limitacions d'espai o perquè fan referència a esports específics. Entre aquests destaquem, pel que fa als aspectes culturals, el llibre de Joaquim MOLAS. *Passió i mite de l'esport*. Diputació de Barcelona, Barcelona 1986; i el llibre col·lectiu *Art i esport a Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1992; així com també M. Lluïsa BERASATEGUI, Francesc FONTBONA i Carles SANTACANA. *L'esport s'anuncia, 1912-2002*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2003. La interrelació entre l'esport i l'urbanisme ha estat tractada per Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. *Esport, espai i societat en la formació urbana de Barcelona (1870-1992)*. Fundació Barcelona Olímpica, Barcelona 1999, <http://www.fundaciobarcelonaolimpica.es/pdf/catala/beca971cat.pdf>. Més resumidament a Xavier PUJADAS. «Sport, Space and the Social Construction of the Modern City: The Urban Impact of Sports Involvement in Barcelona (1870-1923)». *The International Journal of the History of Sport* (2012), p. 1-18. Sobre els esports més difosos, cal citar Antoni CLOSA, Jaume RIUS i Joan VIDAL. *Un segle de futbol català (1900-2000)*. Federació Catalana de Futbol, Barcelona 2001; en relació amb el bàsquet, els tres volums de Lluís PUYALTO. *El bàsquet a Catalunya*. Fundació del Bàsquet Català, Barcelona 2000. Sobre l'atletisme, l'obra recent de Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. *Història de l'atletisme a Catalunya*. Federació Catalana d'Atletisme, Barcelona 2012. Pel que fa a l'automobilisme, Javier del ARCO. *Història de l'automobilisme a Catalunya*. RACC, Barcelona 1990.

** **Adreça de contacte:** Carles Santacana. Departament d'Història Contemporània, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona. Carrer Montalegre, 6-8. 08001 Barcelona. Tel.: +34 93.403.78.02. E-mail: carles.santacana@ub.edu

tament quan començaria a canviar amb l'eclosió de l'esport modern. La diferència és que el procés que s'encetava ara a la Gran Bretanya no quallaria a Catalunya fins gairebé cinquanta anys més tard. L'esport català es defineix, així, com un conjunt de pràctiques nascudes de la importació, sobretot de la Gran Bretanya i en menor mesura d'Alemanya, França i Suïssa, que començarien a arribar a les dues darreres dècades del segle XIX i que anirien ocupant gairebé tot l'espai de les activitats físiques lúdiques, desplaçant els jocs tradicionals, que seguien responenent a la lògica local.

És ben sabut que a la darrereria del XIX la cultura anglosaxona i la germànica oferien dues pautes ben diferents pel que fa a la cultura i l'educació física. Telegràficament: a les Illes Britàniques es posava l'accent en l'esport a l'aire lliure, molt significativament en el futbol, el rugbi i l'atletisme; al món germànic, en canvi, l'eix fonamental era la gimnàstica, menys lúdica i practicada en un recinte tancat, el gimnàs. Els conceptes de joc i d'exercici marcaven una diferenciació prou notable, que aleshores se sentia d'una manera prou viva. Els esports a l'aire lliure es coneixien com a esports atlètics o britànics, la qual cosa dona idea de com s'identificaven tots els conceptes i fins a quin punt l'origen britànic marcava la seva percepció des d'arreu del món, i molt especialment a Europa. Contràriament, la gimnàstica alemanya s'entenia sense un component lúdic, identificat amb un projecte formatiu que havia sorgit de les pròpies universitats germàniques i que estava molt vinculat a la formació del nacionalisme alemany. La diferenciació dels dos models va provocar alguns debats en els països que observaven des de fora els avenços de l'esport i la gimnàstica. Com ha explicat Pierre Arnaud, a França va suposar l'aparició de dues vies clarament diferenciades, on clubs esportius i societats gimnàstiques es donaven l'esquena. La discussió assolía també una dimensió política quan es polemitzava sobre quina orientació s'havia de donar, en els plans d'ensenyament primari, a la nova assignatura d'educació física. Tant a França com a l'Estat espanyol, les posicions eren força clares. Mentre que els sectors conservadors s'inclinaven per la gimnàstica alemanya, a la qual concedien també un valor de preparació premilitar, els sectors progressistes optaven clarament per privilegiar els esports anglesos.

A Catalunya, aquestes dues visions de l'activitat física no es van veure com a incompatibles, sinó que es van incorporar totes dues i es fusionaren sense cap problema. Els inicis de l'esport català³ estan marcats per una absoluta permeabilitat a tots dos models, que té la seva raó de ser en el fet que, per als promotors de l'esport, aquesta activitat era una peça més del procés de modernització que desitjaven per a la societat catalana. Vist des dels sectors socials més dinàmics, la societat catalana havia entrat a la modernitat amb una industrialització que seguia el model de predomini del sector tèxtil a mitjan segle XIX. A empentes i rodolons, aquest procés havia anat avançant, però la conflictivitat social i política que vivia el país, derivada de la pròpia dinàmica industrialitzadora i també de la in-

estabilitat política, amb freqüents cops d'estat i les guerres carlines (guerres civils formalment vinculades a la disputa del tron espanyol, però que enfrontaven els defensors de l'Antic Règim i els impulsors del pas cap a la societat liberal), dificultaven enormement la modernització social. Per això, les primeres mostres del nou esport no es donaran fins a les dues últimes dècades del segle XIX, amb l'aparició dels primers gimnasos, sobretot a Barcelona, la creació dels primers clubs (Gimnàstic de Tarragona, 1886; Club Marítim...) i l'impacte de les demostracions esportives de l'Exposició Universal celebrada a Barcelona el 1888.

Cal insistir, doncs, en el fet que la introducció de l'esport a Catalunya es vivia de manera plenament conscient com una forma més d'aproximació a la societat europea, que s'identificava com la via d'accés a la modernitat social, econòmica i cultural, i en gran mesura com el correlat lògic al procés d'industrialització que experimentava el país des de les dècades centrals del segle XIX. En aquesta mateixa línia, també en la dècada de 1880, sorgien els primers grups ciclistes, esport que tenia un enorme atractiu entre els petits nuclis de població benestant, per als quals els passejos en velocípedes eren tot un signe de distinció social. L'arrelament del ciclisme va ser fonamental per a iniciar una estructuració d'aquells primers nuclis d'*sportmen* que s'organitzaven en clubs, però que també s'interrelacionaven a través de butlletins i revistes. Cal tenir present, a més, que la pràctica del ciclisme generava una idea de modernitat a través de la pròpia bicicleta, aparell mecànic que molts anomenaven «màquina». En aquest sentit, modernitat, tecnologia i esport assolien la màxima expressió, i alhora eren vistos com a estranys i esnobs per molts sectors populars més pròxims a una vida tradicional. Els sectors benestants també impulsaven els esports marítics, tot i que no revestien tanta novetat. En tots els casos, els clubs eren la construcció societària que reflectia el fenomen. En principi, la majoria tenia una significació social elitista, en què tan importants eren la pràctica esportiva com la posada en marxa d'una sociabilitat elitista necessària per a la societat burgesa emergent.

Aquest panorama es veia completat per l'excursionisme,⁴ una pràctica en què inicialment predominava un interès científic i de descoberta del propi país, de manera que les excursions significaven un exercici físic però amb una finalitat d'estudi del país molt propi del Romanticisme estès a tot Europa. En el cas català, la singularitat era que aquest reconeixement del territori identificava un país —Catalunya— que no era reconegut oficialment, de manera que l'excursionisme fou un dels primers moviments a reivindicar Catalunya com el seu país i a fer de la llengua catalana el mitjà a través del qual s'expressava. Per als creadors de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876), trepitjant pobles i muntanyes es podia conrear des de la geografia fins a la història passant per l'art i la geologia. No obstant aquests inicis, a poc a poc l'excursionisme tendiria a esportivitzar-se, donant més rellevància a les activitats amb un predomini clar del

component físic, com l'escalada i més endavant els esports d'hivern, particularment l'esquí.

D'aquesta manera, a finals del segle XIX, l'activitat esportiva quedava restringida a l'esportivització de pràctiques tradicionals, sobretot amb l'hípica i els esports de mar, la particularitat de l'excursionisme i la novetat que representaven la gimnàstica i el ciclisme. L'excursionisme tenia una significació clarament vinculada al catalanisme cultural i la resta d'esports esmentats tenien una connotació social que era elitista en els casos de l'hípica i els esports de mar, i de modernització en els casos de la gimnàstica i el ciclisme. Per tant, pràctiques diferents amb valors inherents també diferents, que es poden observar perfectament no sols a través de les activitats que realitzaven, sinó sobretot a partir de les xarxes de sociabilitat que construïen, basades en formes de relació elitistes o en fórmules que posaven l'èmfasi en la pràctica física. Va ser just en el tombant de segle quan van aparèixer dues noves disciplines, el tennis i el futbol, que tindrien un desenvolupament molt distint precisament per les connotacions socials que se'ls van atribuir. En el cas del tennis, el 1899 veia néixer el Lawn Tennis Club Barcelona, conegut com l'equip anglès, que sempre va estar vinculat a les formes de sociabilitat elitista.

El cas del futbol serveix per a entendre com s'esdevenia la introducció d'aquests esports d'origen anglès en la societat catalana. D'una banda, a vegades es tractava de catalans que havien descobert aquests esports en les seves estades a Anglaterra o a Suïssa i que, en tornar al seu país d'origen, els difonien en els seus cercles de sociabilitat;⁵ també hi havia casos en què eren ciutadans d'origen britànic establerts a Catalunya els qui volien seguir practicant el seu esport favorit, i ho feien entre ells mateixos o obrint-se a alguns autòctons. El primer club català d'aquest esport va ser el Palamós FC, creat el 1898, fundat per l'empresari Gaspar Matas després d'un viatge a Anglaterra; i els anys 1899 i 1900 se'n van crear una desena a la ciutat de Barcelona, entre els quals el FC Barcelona (1899)⁶ i el RCD Espanyol (1900). Encara que els primers practicants del futbol eren persones de posició social benestant, certament el seu desenvolupament anava dirigit sobretot a captar nous esportistes i estava allunyat de la praxi de la sociabilitat benestant tradicional.

Totes aquestes iniciatives dels primers practicants necessitaven una institucionalització que passava per les associacions i els clubs, que anaven configurant el canemàs bàsic, però que sempre es va veure reforçada pel paper d'una premsa especialitzada⁷ en la qual cal esmentar capçaleres com *El Ciclista* (1891), però sobretot *Los Deportes* (1897). En el desenvolupament esportiu d'aquests primers moments, la premsa hi té un paper molt destacat. Es tracta de publicacions amb una relació estretíssima amb els clubs. A vegades, són butlletins de les entitats que també publiquen informació general, i d'altres vegades són revistes que inclouen informació interna dels clubs. De fet, una cosa i l'altra es confonen perquè els promotors de l'esport són molt pocs i multipliquen el seu activisme,

de manera que sovint trobem que la mateixa persona que és la fundadora d'un club es converteix en periodista esportiu i alhora també és un practicant, moltes vegades poliesportiu. És el que podem denominar els apòstols de l'esport, perquè per a ells el més important és difondre aquestes noves pràctiques, que consideren fonamentals per a la modernització del país. Vist d'aquesta manera, i tot i que sorgeix d'una minoria social, el seu projecte tendeix des de bon començament cap a la lògica de la seva extensió al conjunt de la societat. I per això precisament era molt important l'existència d'estratègies comunicatives, encara que fossin molt rudimentàries. A més, aquesta relació especial entre publicacions i clubs feia que butlletins i revistes tinguessin un paper central, i que a vegades esdevinguessin els que introduïen i traduïen reglaments, promovien competicions i eren el nexa d'unió entre els promotors de l'esport, que tenien una profunda sensació de minoria.

Tot i els inicis elitistes, a mesura que les noves pràctiques anaven afermant-se, altres sectors socials s'hi interessaven. És evident que, amb les llargues jornades laborals de la major part d'obrers, era difícil tenir temps per a fer esport, però així i tot sorgiren iniciatives pioneres, com la de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, que el 1909 va organitzar una secció de gimnàstica i esports; o la del CADCI (sindicat de treballadors del comerç), que el 1903 va crear una secció d'esports i excursions per als seus afiliats. Si aquestes iniciatives no permeten parlar encara de la incorporació significativa de sectors obrers, sí que com a mínim obrien pas a una presència més interclassista en l'esport català.

De fet, aquesta presència de sectors populars tenia molt a veure amb la progressiva pèrdua de pes dels qui havien pres l'esport com un element de distinció social en favor dels qui el consideraven un mitjà de regeneració social. Per als primers, era molt important l'acte social que envoltava les curses de cavalls o les vetllades al Club Marítim, i el seu objectiu no era el creixement d'associats, sinó mantenir la segregació inherent a les seves activitats. En aquest sentit, eren un fet molt significatiu els elevats drets que calia pagar per ingressar en aquests clubs, igual que en els dedicats al tennis i també al primer club automobilístic, l'Automòbil Club de Catalunya (actualment RACC), creat el 1906. Per contrast, hi havia clubs que posaven l'èmfasi en la pràctica, especialment els dedicats al futbol, el ciclisme i la natació. El Club Natació Barcelona, creat el 1907, exigia, per a ser soci, que el sol·licitant sabés nedar o es comprometés a aprendre'n en un any. I en els primers estatuts del FC Barcelona s'establia que un dels drets dels socis era jugar a futbol dins el club.

ESPORT, SOCIETAT DE MASSES I CATALANISME (1914-1939)

La conjunció dels esforços dels promotors de l'esport, l'èxit en la introducció de diverses disciplines i modalitats

esportives i l'incipient reconeixement a través de la premsa van anar donant una presència pública que sortia de l'activitat minoritària per anar ocupant espais en una societat que s'anava modernitzant, sobretot als nuclis urbans. D'aquesta manera, a la dècada de 1910, els esports ja tenien espai a la premsa generalista i fins i tot les autoritats participaven en alguns actes esportius, donant-los reconeixement i notorietat.

Aquest procés de creixement de l'esport va venir a coincidir amb l'extensió del catalanisme polític i sobretot amb la seva concreció institucional. El catalanisme, com a moviment transversal i ideològicament plural, tenia el seu origen en la Renaixença del segle XIX, nascuda a l'entorn del Romanticisme europeu i que reivindicava el passat medieval de Catalunya, les seves institucions de govern i la seva llengua pròpia, que estava bandejada del món oficial des de la derrota catalana de 1714, que havia posat fi a l'Estat català dins la Corona d'Aragó.

La progressiva influència de l'heterogeni catalanisme en la societat catalana havia estat un procés lent que al segle XIX havia posat l'èmfasi en els elements culturals i lingüístics, i que a finals del vuit-cents ja començava a generar formulacions polítiques, fossin de caire regionalista (reivindicació particularista dins l'Estat espanyol) o federal (reformulació confederal de l'Estat espanyol en la qual Catalunya seria un dels components), amb la concreció de les seves reivindicacions en programes com les Bases de Manresa (1892). Al començament del segle XX, diversos sectors catalanistes havien fet un pas més, en plantejar-se la concurrència electoral, amb un gran èxit a les eleccions de 1901, especialment valuós perquè trencava el caciquisme imperant en el sistema electoral espanyol. Des d'aleshores, el catalanisme va generar diversos partits polítics, conservadors (Lliga Regionalista) o progressistes (diversos grups nacionalistes republicans), que el 1914 van aconseguir la implantació de la Mancomunitat de Catalunya, organisme derivat de la legislació espanyola que permetia reunir els territoris de les quatre províncies catalanes en una sola administració. Encara que les competències i el pressupost d'aquest organisme eren molt limitats, va galvanitzar les energies del catalanisme.

D'aquesta manera, a partir de 1914 ens trobem en una fase en què l'esport ja té un espai en la societat catalana i experimenta un creixement paral·lel a la incipient societat de masses i a l'extensió d'un catalanisme que tenia entre els seus elements definidors la modernització social amb la vista posada en les societats europees més avançades. Així, el vincle entre catalanisme, esport i regeneració social fou molt fàcil d'establir. Des dels clubs, es feia de forma natural, ara amb major projecció que a l'inici de la centúria; diversos publicistes teoritzaven des de la premsa aquesta estreta vinculació, que donava transcendència a tot allò que es relacionava amb la pràctica esportiva. Però la fermesa d'aquest pas només es podria validar amb projectes de gran abast, i aquí sorgiren dues iniciatives. La primera fou l'intent de convertir Barcelona en seu d'uns Jocs Olímpics.⁸

L'aspiració olímpica topava amb un gran problema, que era la inactivitat del Comitè Olímpic Espanyol. Tot i que legalment encara no existia, sí que hi havia un aristòcrata espanyol que feia les funcions de delegat del COI. Per contrast amb aquesta inactivitat, Josep Elias i Junco-sa,⁹ un dels activistes més prolífics de l'esport català, en una conferència donada el 1913, va proposar que s'organitzés un comitè olímpic català per a impulsar la participació dels esportistes catalans als Jocs que s'havien de fer a Berlín el 1916. La guerra europea va frenar el projecte i després del conflicte el nucli d'activistes proolímpics va guiar les seves accions amb la vista posada en el fet que Barcelona es convertís en la seu d'uns Jocs, concretament dels que s'havien de celebrar el 1924. Homes forjats en les associacions i els clubs esportius catalans van dinamitzar aquesta candidatura. Van formar un comitè olímpic català, no reconegut pel COE ni pel COI, però que va ser una base operativa des de la qual actuar. Una delegació del COC va viatjar a Anvers amb motiu dels Jocs de 1920 per presentar la candidatura barcelonina a Pierre de Coubertin, que els va rebre i amb el qual fins i tot es va inaugurar provisionalment un estadi pensat expressament per a acollir els Jocs. La Mancomunitat i el Govern espanyol els donaven suport, però el COE va posar-hi molts impediments i finalment Coubertin va optar per París. Encara que havia fracassat, aquell intent demostrava clarament la identificació d'objectius entre els polítics catalanistes i els promotors esportius, que veien en uns Jocs Olímpics una oportunitat d'or per consolidar l'impuls esportiu i que alhora convertiria Barcelona en un referent internacional.

Aquesta identitat de plantejaments ens porta a l'altra gran acció del catalanisme en relació amb l'esport. La Mancomunitat, creada el 1914, tenia un gran valor simbòlic per als catalanistes, que l'entenien com el germen d'un procés gradual d'obtenció de sobirania política. Per això hi centraven moltes esperances i li donaven una gran rellevància per planificar el futur. Un dels grans projectes de la Mancomunitat era l'àmbit educatiu, en relació amb el qual va crear el Consell de Pedagogia. En aquell moment, no hi havia polítiques públiques a Europa relacionades amb l'esport, considerat encara un afer bàsicament privat; els estats només intervenien en l'educació física escolar, però no en l'organització esportiva. A través del Consell de Pedagogia, la Mancomunitat va crear el 1921 la Ponència d'Educació Física i Esports,¹⁰ amb el suport de diputats conservadors i republicans. La Ponència va tenir una vida curta, atès que va ser suprimida per la dictadura de Primo de Rivera el 1923. Tanmateix, en la seva curta existència, va posar les bases d'una política esportiva, assenyalant quins eren els esports que calia promoció-nar, com calia estructurar una política d'ajuts públics a clubs i associacions, i potenciant la projecció internacional amb l'aposta decidida per la candidatura olímpica de Barcelona. Tot i que la dictadura militar va dissoldre la Mancomunitat, l'activitat de la Ponència va ser un altre reflex de l'interès del catalanisme institucional pel fenomen esportiu.

El procés de catalanització de la societat va incloure, lògicament, les entitats esportives. Encara que aquesta dinàmica va ser força generalitzada, no tots els clubs tenien el mateix ressò social, i es pot dir que va ser en aquests moments quan la rivalitat esportiva entre els dos principals clubs de futbol de la ciutat de Barcelona —FC Barcelona i RCD Espanyol— va prendre també una dimensió sociopolítica.¹¹ El 1919, la Mancomunitat va promoure una campanya per secundar un projecte d'estatut d'autonomia que havien d'aprovar les Corts espanyoles. Aquell projecte tenia el suport molt majoritari de les forces polítiques catalanes, que es va fer extensiu a múltiples associacions de tota mena. Molts clubs esportius es van sumar a aquella petició, entre els quals el FC Barcelona. Probablement, la seva adhesió no hauria tingut major transcendència si no fos perquè el seu gran rival no va voler signar la petició. Aquest fet va ser destacat per la premsa i en un article es va arribar a dir que el club blaugrana havia esdevingut el club de Catalunya. Encara que l'afirmació es pot considerar exagerada, certament marcava el reconeixement d'una actitud, que es veuria reforçada el 1925, quan la dictadura de Primo de Rivera va clausurar¹² el club durant sis mesos per la xiulada del públic a l'himne espanyol. Es tractava d'un fet insòlit: el Govern de la dictadura clausurava una entitat esportiva perquè el públic havia aprofitat un partit de futbol per a mostrar el seu rebuig a l'himne de la monarquia espanyola, que havia beneït el cop militar dictatorial i anticatalanista del general Primo de Rivera. La significació política d'un club de futbol era ja ben evident i tenia a veure amb la política de Primo contra la cultura, la llengua i les institucions catalanes.¹³

En definitiva, els intents per convertir Barcelona en ciutat olímpica, l'empenta de la política esportiva de la Mancomunitat i la significació extraesportiva de clubs com el FC Barcelona dotaven l'esport català d'un simbolisme ben evident per a la societat a la qual volia representar. A més, al llarg d'aquells anys es va anar desenvolupant una nova premsa esportiva que tenia vincles estrets amb la catalanització que experimentava el món de la cultura. Cal considerar l'esforç de la premsa en llengua catalana per a bastir un llenguatge esportiu que en gran part derivava de l'anglès i que calia traslladar a una llengua catalana que es volia moderna, però que no s'aprenia regularment a l'escola ni era tampoc la llengua de l'Administració. En aquest procés destacà l'impuls de publicacions esportives satíricohumorístiques, com *Xut!*, amb un model periodístic propi, i d'altres en què es feia prevaler el debat sobre el paper social de l'esport, i especialment la necessitat de democratitzar-ne l'accés a la pràctica, com feia el setmanari *La Jornada Deportiva*. D'altra banda, la innegable transcendència que estava prenent l'esport en la societat catalana forçava els seus intel·lectuals a opinar i intervenir-hi. Les relacions entre el món de l'esport i el de la cultura es van fer molt fluides, i tant podem trobar una federació esportiva organitzant conferències i premis literaris, com intel·lectuals¹⁴ que reflexionen sobre el valor de l'esport, com feia l'historiador Antoni Rovira i Virgili el

1926 a la *Revista de Catalunya*, publicació que era el referent de l'alta cultura catalana.

Amb la fi de la dictadura de Primo de Rivera i la proclamació de la Segona República, Catalunya va aconseguir la instauració de la Generalitat, institució d'autogovern dins de la República espanyola. S'obria un breu període de llibertat, que duraria des de 1931 fins a l'esclat de la Guerra Civil el 1936. La nova conjuntura política i els canvis de fons que s'havien produït durant els anys vint facilitaven que aparegués amb força un discurs enèrgic sobre els valors culturals de l'esport i de la participació interclassista.

En els anys anteriors, els catalanistes havien posat l'èmfasi en l'esport com a element de modernització i regeneració social, amb objectius educatius i de projecció internacional com la candidatura olímpica de Barcelona. Mentrestant, des del republicanisme s'havia insistit en la necessitat de fer possible que tothom tingués accés a la pràctica esportiva. Totes dues línies discursives s'havien iniciat abans que els esports fossin realment un espectacle de masses a Catalunya. Ara, a la segona meitat dels anys vint, les coses canviaven: la societat de masses s'havia fet present definitivament, i moltes de les transformacions que l'acompanyaven quedaven amagades darrere el control polític de la dictadura.

Tot i l'aparent normalitat amb què es van desenvolupar els actes esportius de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, amb el flamant estadi de Montjuïc, per dessota s'anava generant un nou discurs, que es va començar a projectar els darrers dies de la dictadura. Aquest nou discurs es reconeixia a través del lema «esport i ciutadania», impulsat i difós pel setmanari *La Rambla*¹⁵ des del principi de 1930. No tenia al darrere cap organització concreta, sinó l'empresari Josep Sunyol i Garriga i un grup de periodistes entre els quals destacava Lluís Aymamí i Baudina, director del setmanari. Per a Sunyol, es tractava d'afirmar que l'esport era una part indestruïble de l'activitat d'una societat i que, en conseqüència, aquesta societat havia d'estar impregnada d'uns valors que s'havien d'expressar amb claredat. Resumidament eren: democratització en l'accés de tots els sectors socials a la pràctica esportiva, entesa no sols en termes de classes socials, sinó també de grups marginats, molt especialment en relació amb les dones;¹⁶ vinculació del món esportiu amb les causes justes, i en aquell moment específicament en contra de la dictadura, i afirmació del lligam indestruïble entre el món esportiu i els comportaments socials a favor de la democràcia.

Amb l'esclat republicà de 1931, els ideòlegs de l'«esport i ciutadania» van entendre que la comesa de les persones, les plataformes i les entitats que hi havia al darrere havia de fer costat a les institucions republicanes i aprofitar la nova dinàmica de llibertat per estendre arreu el seu discurs. Tot plegat coincidí amb l'eclosió de l'esport com a espectacle públic. La dècada de 1920 havia estat l'era dels estadis. A la ciutat de Barcelona, s'havien construït l'estadi de les Corts, del FC Barcelona, amb capacitat inicial per a 22.000 espectadors; també el de Sarrià, del RCD Espanyol, i el 1929 s'havia erigit l'estadi de Montjuïc com a part de

les obres de l'Exposició Universal. L'interès dels defensors de l'esport a posar l'èmfasi en la pràctica esportiva es veia ara desbordat per unes masses atretes per l'espectacle esportiu, sobretot en futbol, ciclisme i boxa, amb l'aparició d'esportistes que esdevenien figures mediàtiques profusament seguides per la premsa, però en canvi no havia augmentat la pràctica, especialment entre les classes populars. Per als amants de l'esport, aquesta situació era un contrasentit difícil d'acceptar, que s'havia produït en paral·lel a la professionalització de les grans estrelles esportives.

En aquest complex i contradictori desenvolupament esportiu, va sorgir una nova noció, que d'alguna manera era un derivat del lema «esport i ciutadania». Es tractava de l'esport popular, concepte que es difon amb un sentit específic i concret a partir de 1933, en una nova conjuntura marcada per la radicalització política, que es produïa tant a Catalunya com a la resta del territori de la República espanyola i a tot Europa, amb l'ascens de Hitler al poder com una amenaça ben present. L'esport popular va ser promogut per seccions esportives d'entitats recreatives i culturals juntament amb clubs específicament esportius, sobretot vinculats a sectors de treballadors. Els promotors de l'esport popular posaven l'accent en la necessitat d'una democratització esportiva, que consistia fonamentalment a garantir l'accés de tots els sectors socials a la pràctica de l'esport. Aquest objectiu era aleshores molt difícil de fer-se realitat, atesa la manca d'instal·lacions i un nivell de vida que per als treballadors no superava gaire el límit de la subsistència. A més, l'esport popular també posava l'accent a incloure les dones en aquest desig d'accés majoritari a la pràctica esportiva, noció aleshores poc assumida culturalment. De fet, la defensa d'aquest dret es produïa en un panorama en el qual l'esport era cada cop més un fenomen de masses, però essencialment com a espectacle públic. Per això, els defensors de l'esport popular recriminaven el que consideraven la mercantilització de l'esport i apostaven per posar l'èmfasi en els practicants, al marge dels resultats, les marques o l'excel·lència, de manera que esdevenia una mena de precedent de l'esport per a tothom que inundaria Europa després de la Segona Guerra Mundial.

Tot aquest moviment es va concretar en el Comitè Català Pro Esport Popular (CCEP), constituït al començament de 1936, que va tenir la iniciativa d'organitzar uns jocs olímpics alternatius als que el COI organitzava a Berlín l'estiu de 1936. La iniciativa de l'Olimpíada Popular¹⁷ només s'entén si tenim en compte diversos factors. D'una banda, que Berlín havia estat triada com a seu dels Jocs de 1936 en competència amb la candidatura de Barcelona, que s'havia vist perjudicada per l'adveniment de la República, un règim que a ulls de molts dels aristocràtics membres del COI era perillosament democràtic. La decisió s'havia pres el 1931, abans de l'arribada de Hitler al poder, i la instauració de la dictadura nazi canviava moltes coses per a la comunitat esportiva internacional. Molts entenien que les limitacions que els nazis imposaven a la pràctica esportiva dels ciutadans d'origen jueu era incompatible

amb l'esperit olímpic. La por de la manipulació política de l'olimpisme en mans dels nazis va provocar un important moviment d'oposició, que va cristal·litzar sobretot el 1935 amb intensos debats en moltes organitzacions, com el Comitè Olímpic dels Estats Units i la Federació Internacional d'Atletisme. Finalment, els Jocs van tirar endavant, i el CCEP va saber aglutinar tots els nuclis contraris a la cita de Berlín.

D'aquesta manera, el moviment de l'esport popular català va prendre una dimensió internacional, amb una proposta que reclamava l'autenticitat dels valors olímpics i superava la divisió que aleshores imperava entre l'olimpisme promogut pel COI i les olimpíades obreres. Tanmateix, el 19 de juliol de 1936, data prevista per a la inauguració de l'Olimpíada Popular, Barcelona es va despertar amb el rum-rum de les armes dels militars revoltats que van provocar la Guerra Civil espanyola. L'Olimpíada Popular, que es presentava com el màxim exponent de la igualtat dels individus, la proclama de la pau com a valor suprem i la lluita contra el racisme, saltava pels aires precisament per l'esclat d'una guerra. Des d'aleshores i fins a la fi del conflicte bèl·lic, l'esport català va haver d'abandonar les seves funcions primordials per esdevenir subsidiari de les necessitats de la guerra.

L'ESPORT SOTA CONTROL FRANQUISTA I LA RÈPLICA DEL «MÉS QUE UN CLUB» (1939-1975)

La victòria del general Franco el 1939 va suposar la instauració d'un règim dictatorial que es va mantenir fins al 1975, durant gairebé quaranta anys. La Guerra Civil havia dividit de forma radical el país, i amb la victòria militar la divisió entre vencedors i vençuts es va traslladar a la vida civil. La dictadura de Franco era un sistema polític que formalment va oscil·lar entre el feixisme i una dictadura ultraconservadora i assentada sempre en el predomini dels militars que havien guanyat la guerra. La seva formulació feixista va ser més retòrica que real, però sempre es va organitzar a partir de l'existència d'un partit únic, anomenat Falange Española Tradicionalista (FET), al marge del qual qualsevol activitat política era il·legal. El paper de FET va ser fonamental per a la formulació d'una política esportiva per part de la dictadura. De fet, fins a la Guerra Civil, l'activitat esportiva havia estat organitzada en l'àmbit privat, amb una estructura horitzontal i democràtica, en què els clubs constituïts lliurement acordaven fundar federacions que feien possible l'organització competitiva. Per contrast, el franquisme va alterar completament aquesta estructura i aquest tipus de relacions. Va acabar amb moltes entitats, va obligar a marxar a l'exili dirigents i esportistes identificats amb el bàndol derrotat i va liquidar el funcionament democràtic que havia estat el fonament de l'esport català des del seu naixement.

D'ençà de 1939 ja no eren els clubs que es van salvar de la repressió els que decidien com s'organitzaven, què feien i com cooperaven amb els altres. Ara s'ocuparia de tot una

institució dependent de la Falange anomenada Delegación Nacional de Deportes de FET (DND).¹⁸ Era aquesta institució la que organitzava i sobretot controlava l'esport a tot el territori espanyol, de manera que era impossible qualsevol activitat al marge dels seus designis. Els clubs havien de superar un procés de depuració política i de vegades eren obligats a canviar fins i tot el nom o els símbols dels seus escuts i emblemes. Aquest esquema es reproduïa arreu de l'Estat espanyol, però en el cas de Catalunya va tenir una especial virulència, perquè la societat catalana era considerada per la dictadura un territori especialment hostil, tant pel predomini d'una forta tradició sindical anarcosindicalista entre els seus treballadors com pel que havia significat el catalanisme i les seves concrecions, tant en l'associacionisme civil com en l'autogovern polític que s'havia plasmat amb la Generalitat de Catalunya. No és sobrer, en aquest sentit, remarcar que el 1940 les autoritats franquistes van aconseguir que la Gestapo els lliurés Lluís Companys, president de la Generalitat, que era exiliat a França, per portar-lo a Barcelona i afusellar-lo.

En aquest context, observem que la instauració del franquisme capgirava absolutament la forma en què l'esport català s'havia desenvolupat fins a 1936. Tots els clubs que havien participat en el moviment de l'esport popular van desaparèixer, la participació de les dones en l'esport va ser proscriu i els periòdics esportius que havien potenciat la vinculació entre esport i cultura i el debat sobre el propi futur de l'esport també van ser suprimits. Contràriament, la DND tenia com a objectiu un control estricte de tota l'activitat esportiva i, en el cas de Catalunya, pretenia que l'esport esdevingués un potent vehicle d'espanyolització. A més, va actuar sempre amb l'objectiu de separar l'esport de les inquietuds culturals, perquè veia en aquestes relacions un perill potencial de transmissió d'idees contràries a la dictadura.

El rigorós control polític de les entitats esportives va afectar tota mena de clubs, des dels més petits fins als de major repercussió social. Un cas singular és el del FC Barcelona, que ja hem vist que s'havia alineat amb el discurs catalanista majoritari des de la dècada de 1910 i que els primers dies de la Guerra Civil havia patit l'afusellament del seu president, Josep Sunyol, en ser detingut per soldats franquistes al front de Madrid. El potencial simbòlic del club no s'escapava a ningú. Un diari de la Falange va especular amb el futur del club i del seu nom i els seus símbols. Finalment, la continuïtat de l'entitat estava condicionada a fer una expiació de les culpes del seu passat catalanista. El 29 de juny de 1939, en el primer partit celebrat al camp de les Corts després de la guerra, les autoritats van organitzar un acte previ al partit presidit pel capità general, màxima autoritat a l'època, en què vinculaven el futur legal del club al convenciment que havia abandonat el camí del catalanisme i renunciava al seu passat. En la contraposició identitària que ja hem relatat entre el Barça i l'Espanyol, era molt significatiu el fet que es va imposar que formaria part de la junta directiva del Barça un reconegut simpatitzant de l'Espanyol, que d'alguna manera havia de

vetllar pel nou contingut del club blaugrana. D'aquesta manera, amb aquell acte d'exorcisme, els franquistes creien eliminar de l'estadi blaugrana tots els mals esperits del catalanisme que tan maliciosament s'hi havien instal·lat feia anys. A més, el club —com tots els que estaven en un cas similar— va haver de castellanitzar el seu nom, perquè a les autoritats no els agradava la fórmula Futbol Club, que consideraven estrangeritzant, i imposaren la fórmula «club de fútbol», i a més també va haver d'eliminar les quatre barres de la bandera catalana del seu escut.

Si aquest era el punt de partida, no és d'estranyar que la dictadura estigués especialment pendent de controlar tot el que tenia a veure amb una entitat que estava sota sospita i que tenia una gran importància per la seva massa social i el seguiment mediàtic que generava. La política esportiva del franquisme va acabar modificant i amplificant la significació extraesportiva del Barça. Com hem vist fins ara, la definició identitària d'un Barça de significació catalanista s'havia produït sobretot en clau local, amb l'Espanyol com el seu rival de referència esportiva i social. La identificació entre estructures del règim i dirigents esportius que va provocar el franquisme va modificar substancialment aquesta situació, sobretot a partir del moment en què les estructures oficials van prendre partit en decisions esportives que perjudicaren objectivament el club català, com el rocambolesc fitxatge del futbolista argentí Alfredo Di Stefano pel Reial Madrid el 1953.¹⁹ Incidents d'aquesta tipologia i la utilització propagandística per part de la dictadura dels èxits del Reial Madrid a la Copa d'Europa van convertir la rivalitat específicament esportiva entre els dos clubs més representatius de les ciutats de Barcelona i Madrid en una confrontació d'identitats, en què el FC Barcelona era percebut per molts com el club representatiu d'una cultura perseguida, mentre que el Reial Madrid esdevenia la representació en l'àmbit esportiu del poder franquista que precisament reprimia totes les manifestacions del catalanisme. D'aquest sentiment, en va sorgir la famosa sentència que proclama que el Barça és més que un club, pronunciada per primera vegada el 1968 pel president Narcís de Carreras.

El valor simbòlic del Barça en els darrers anys de la dictadura té un interès especial perquè en aquells anys, arreu d'Europa, estava molt en voga la idea que l'esport era una eina d'alienació de les masses, que les convertia en dòcils al poder. A l'Espanya franquista, aquest tipus d'argumentació encara tenia una major consistència entre els sectors de l'esquerra antifranguista, atesa la instrumentalització que la dictadura intentava fer dels èxits esportius de la selecció espanyola i d'alguns clubs. En canvi, en el cas del Barça, s'observava clarament, sobretot des de mitjan anys seixanta, un lent però continu intent de recuperació de la significació social del club anterior a la Guerra Civil. Aquest procés es va accentuar amb la presidència d'Agustí Montal (1969-1978),²⁰ però no provenia només de l'entitat, sinó que el més significatiu va ser la implicació d'un nombrós grup d'intel·lectuals d'esquerres, entre els quals destacaven l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán²¹ i

l'historiador Josep Termes, que van construir un discurs que convertia el Barça (sobretot en els seus enfrontaments amb el Madrid i amb la federació espanyola) en una representació de la Catalunya real, que volien creure catalanista i antifranquista, en contrast amb el món oficial de la dictadura. D'aquesta manera, dotaven un club de futbol d'un fort sentit sociopolític.

Al marge d'aquests elements més identitaris, cal dir que tot el poder de la DND no es va traduir en una potenciació de la pràctica esportiva, sobretot perquè el país va viure una dura postguerra molt llarga, amb la població infraalimentada i amb carències de tota mena, que difícilment eren compatibles amb l'esport. Una altra conseqüència de la instauració del franquisme va ser el forçat aïllament de l'esport català, conseqüència del que vivia a Europa el Govern franquista, sobretot fins a mitjan anys cinquanta. La vella aspiració d'acollir uns Jocs Olímpics apareixia aleshores com una cosa impossible, i la celebració dels Segons Jocs del Mediterrani a Barcelona el 1955 semblava un èxit enorme, ateses les circumstàncies. En qualsevol cas, la dinàmica esportiva afavoria el desenvolupament de l'esport espectacle, i de manera molt destacada del futbol, que va distanciar-se molt de la resta de disciplines.

Tot aquest panorama va canviar tímidament a la dècada de 1960, en consonància amb l'obertura econòmica del règim a l'economia internacional, que va servir per a beneficiar-se del desenvolupament europeu. Arran d'aquesta nova situació i de la irrupció de noves generacions menys marcades per la guerra i la precarietat de la postguerra, es va començar a experimentar un impuls renovat, amb clubs que sortien de la pura subsistència i amb les primeres expectatives d'increment de practicants. Això no obstant, aquest petit impuls posava en evidència la mancança d'un element fonamental, les instal·lacions, que serien el gran dèficit de l'època. Fins i tot la dictadura va començar a articular un discurs menys ideologitzat, que en la teoria posava l'èmfasi a promoure la pràctica esportiva. El barceloní Juan Antonio Samaranch,²² futur president del COI, va assolir el càrrec de «delegado nacional de Deportes» de 1966 a 1970. Amb una lògica més oberta al que es feia a Europa, va impulsar una potent campanya publicitària amb el lema «Contamos contigo», amb la intenció de sumar molta gent a la pràctica esportiva, però aquella campanya va tenir un efecte bumerang, perquè no s'havien posat les condicions per a fer factible el que teòricament es pretenia. D'aquesta manera, després de gairebé quaranta anys de dictadura i de control oficial sobre l'esport, el resultat més tangible era que la desproporció entre l'esport com a espectacle i la pràctica social encara s'havia fet més palpable.

EPÍLEG. L'ESPORT EN LA SOCIETAT DEMOCRÀTICA

La consolidació democràtica va significar un tomb decisiu en la presència pública i social de l'esport.²³ Aquesta

activitat va ser incorporada als drets del fràgil estat del benestar i la Constitució de 1978 en va fer per primera vegada una declaració explícita. Des d'aleshores, i al marge de la dinàmica competitiva, la dimensió formativa i lúdica de l'esport ha guanyat un enorme protagonisme, que es manifesta en activitats de tota mena, des de l'esport escolar fins a les curses populars i l'anomenat esport per a tothom. En definitiva, pràctiques en què el vessant competitiu desapareix o queda en un segon lloc, mentre que la idea fonamental és la promoció genèrica, adreçada a sectors socials que hi havien tingut escassa presència, com les dones o, posteriorment, la gent gran. En aquest sentit, és lògic que aquest tipus de pràctica s'hagi vinculat de forma preferent a l'àmbit de treball de les institucions públiques, ja siguin els ajuntaments o la Generalitat, i també a entitats i clubs que centren la seva feina en la promoció, fet que dóna lloc a un model de gestió mixt.²⁴ A la fi de la dictadura, Catalunya va tornar a disposar d'un estatut d'autonomia (1979) en virtut del qual la política esportiva seria competència exclusiva de la Generalitat, de manera que per primer cop i en temps de pau la institució autonòmica catalana podria organitzar el desplegament de l'esport. Gràcies a aquest marc legal es va aprovar la Llei de l'esport de Catalunya (1988) que va ser reformulada en una nova llei l'any 2000.

Al marge d'aquests dos fets nous —l'esport reconegut com a necessitat social i les competències de la Generalitat—, sens dubte l'element fonamental de les darreres dècades va ser la celebració a Barcelona dels Jocs de la XXV Olimpíada l'estiu de 1992. El vell somni olímpic de la ciutat, i per extensió del país, es va fer finalment realitat. Les conseqüències van ser múltiples, des de les d'incidència ciutadana —com la remodelació urbanística d'algunes zones de la ciutat de Barcelona— fins a les esportives, amb un auge de la pràctica, programes específics de suport a l'esport d'elit i la remodelació i nova construcció d'instal·lacions, tant a Barcelona com a les subseus olímpiques. Certament, l'esport d'elit català té, des de la dècada de 1980, registres desconeguts en etapes anteriors, no sols en els Jocs Olímpics, sinó també en competicions internacionals de motociclisme, bàsquet, hoquei patins, tennis, amb un fenomen singular representat pels èxits futbolístics del FC Barcelona, sens dubte el club amb més ressò internacional.

Una de les qüestions no resoltes per la consolidació democràtica ha estat la representació internacional de l'esport català. Tant clubs i federacions com la majoria de partits polítics han coincidit en la necessitat d'aquest reconeixement exterior, que es concretaria en l'existència de seleccions nacionals catalanes, com en el seu dia també es reclamava que el Comitè Olímpic Català fos reconegut oficialment pel COI. Tant una proposta com l'altra van fracassar, però, en canvi, les seleccions catalanes han actuat regularment en múltiples esports en partits internacionals de caràcter amistós, i molt limitadament amb caràcter oficial en alguns esports minoritaris. En el cas del futbol, el 1997 es va iniciar un cicle ininterromput de par-

tits que anualment enfronten la selecció catalana amb altres seleccions, amb un fort caràcter de reivindicació de l'oficialitat. En definitiva, l'evolució de l'esport català en els darrers cent anys ens permet aproximar-nos als canvis socials i polítics que ha experimentat Catalunya durant aquest període, amb una incidència especial en la transformació de les formes associatives i l'estructura social, les definicions identitàries i de l'estat del benestar i la capacitat d'autogovern dels catalans.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Norbert ELIAS. *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Basil Blackwell, Oxford 1986.
- [2] Pere Lavega és un dels màxims especialistes en l'estudi dels jocs tradicionals catalans. Un bon exemple de les seves recerques és: Pere LAVEGA. *La litúrgia de les bitlles. Funcions i sentit d'un joc tradicional*. Pagès, Lleida 1997. D'altra banda, molts dels estudis sobre els jocs tradicionals, els van fer els folkloristes, que hi veien una part de l'ànima popular. Una interessant aproximació a Jaume BANTULÀ. *Francesc Maspons i el joc infantil al segle XIX*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2006, col·l. «Textos de Cultura i Esport», núm. 5.
- [3] La base discursiva de l'explicació sobre l'esport català està fonamentada en les obres escrites conjuntament per Xavier Pujadas i l'autor d'aquest article: Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. *Història il·lustrada de l'esport català 1870-1931*. Columna i Diputació de Barcelona, Barcelona 1994; Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. *Història il·lustrada de l'esport català 1931-1975*. Columna i Diputació de Barcelona, Barcelona 1995.
- [4] L'estudi més genèric sobre aquesta qüestió és: Francesc ROMA. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens fins a 1936*. Oikos-Tau, Vilassar de Mar 1996. Un clàssic amb moltíssima informació és l'*Enciclopèdia de l'excursionisme*. Rafael Dalmau, Barcelona 1964, 2 v.
- [5] Un plantejament general sobre la fórmula dels clubs en la sociabilitat esportiva es pot consultar a Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. «El club deportivo como marco de sociabilidad en España. Una visión histórica (1850-1975)». *Hispania*, núm. 214 (2003), p. 505-522.
- [6] La bibliografia històrica sobre el FC Barcelona és extensíssima, encara que són pocs els estudis rigorosos. Sobre els primers anys i el vincle entre autòctons i estrangers, cal llegir Agustí RODES. *Els fundadors del FC Barcelona*. Joica, Barcelona 2000. El mateix autor va escriure una interessant biografia de Joan Gamper, fundador del club: Agustí RODES. *Joan Gamper, una vida entregada al FC Barcelona*. Joica, Barcelona 2001. Més recentment, una descendent de Gamper ha escrit una biografia molt ben documentada de la seva etapa suïssa: Emma GAMPER. *De Hans Gamper a Joan Gamper, una biografia emocional*. Clavell, Premià de Mar 2008. Amb caràcter general, la darrera síntesi de la història del club és l'obra col·lectiva dirigida per mi: Carles SANTACANA (dir.). *Barça, 110 anys fent història*. Futbol Club Barcelona, Barcelona 2010. La perspectiva antropològica a: Jordi SALVADOR. *Futbol, metàfora d'una guerra freda. Estudi antropològic del Barça*. Proa, Barcelona 2005.
- [7] Una anàlisi del paper de la premsa esportiva a: Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. *L'esport és notícia. La premsa esportiva a Catalunya 1880-1992*. Col·legi de Periodistes, Barcelona 1997. Més recentment i més específicament sobre els primers anys: Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. «Prensa, deporte y cultura de masas. El papel del periodismo especializado en la expansión social del deporte en Cataluña hasta la guerra civil (1890-1936)». *Historia y Comunicación Social*, núm. 17 (2012), p. 139-156.
- [8] El treball més complet on s'analitza l'interès de Catalunya per l'olimpisme és un estudi de diversos autors: Xavier PUJADAS (coord.). *Catalunya i l'olimpisme. Esport, identitat i Jocs Olímpics (1896-2006)*. Comitè Olímpic de Catalunya, Barcelona 2006.
- [9] Sobre aquest polifacètic i acitu personatge, present en múltiples iniciatives esportives, vegeu Ramon ELIAS i CAMPINS. *Josep Elias i Juncosa, «Corredisses»: un precursor de l'olimpisme català*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1992.
- [10] El significat d'aquesta institució i els documents originals es troben a Carles SANTACANA. *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2004, col·l. «Textos de Cultura i Esport», núm. 1.
- [11] La primera anàlisi d'aquesta relació, la va fer Joan Josep ARTELLS. *Barça, Barça, Barça. FC Barcelona, esport i ciutadania*. Laia, Barcelona 1972. Una explicació específica d'aquesta conjuntura a Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. «De club esportiu a símbol del catalanisme. El Barça (1915-1925)». *L'Avenç*, núm. 238 (juliol-agost 1999), p. 33-38.
- [12] Un treball específic sobre aquesta qüestió a Jaume LLAURADÓ i Joaquim MONCLÚS. *El tancament de l'Orfeó Català i el FC Barcelona durant la dictadura de Primo de Rivera*. Pòrtic, Barcelona 2000.
- [13] Una visió àmplia sobre la repressió de la dictadura de Primo de Rivera, en la qual s'inclou també la clausura del Barça, a Josep M. ROIG i ROSSICH. *La dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural?* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1992.
- [14] Sobre la relació entre intel·lectualitat i esport, vegeu l'article de Carles SANTACANA. «Pensant l'esport: els intel·lectuals i l'esport a Catalunya». A: *L'esport a Catalunya*. Fundació Lluís Carulla, Barcelona 2008, p. 29-43.
- [15] Sobre el protagonisme de *La Rambla* en l'elaboració d'un nou discurs esportiu, vegeu la biografia recent del seu impulsor, Josep Sunyol: Jordi BADIA. *Josep Sunyol i Garriga. Viure i morir per Catalunya*. Pagès, Lleida 2011. Més específicament sobre el moment inicial, vegeu Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. «Esport i ciutadania. Notes sobre el discurs esportiu a Catalunya en un període de canvi (1930-1931)». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 1 (juliol 1992), p. 34-43.

- [16] La presència de les dones en l'esport té una fita molt important en la fundació del Club Femení i d'Esports, creat el 1928. Sobre aquest club i el discurs d'incorporació de la dona a l'activitat esportiva, vegeu Neus REAL. *El Club Femení i d'Esports, plataforma d'acció cultural*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1996; Neus REAL. *Dona i esport a la Catalunya dels anys trenta*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2009, col·l. «Textos de Cultura i Esport», núm. 8.
- [17] Sobre la formulació de l'esport popular, les entitats que en formaven part i els preparatius de l'Olimpíada Popular, es pot consultar Carles SANTACANA i Xavier PUJADAS. *L'altra olimpíada. Barcelona '36. Esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*. Llibres de l'Índex, Badalona 1990 (2a edició 2006). Resumidament, Carles SANTACANA i Xavier PUJADAS. «The popular Olympic Games, Barcelona 1936: Olympians and Antifascists». *International Review for Sociology of Sport*, núm. 27/2 (1992), p. 139-150. Sobre l'evolució de l'associacionisme esportiu en aquests anys, Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA. «Del barrio al estadio. Aspectos de la sociabilidad deportiva en Catalunya en la década de los años treinta». *Historia y Fuente Oral*, núm. 7 (1992), p. 31-45.
- [18] Sobre la configuració de l'esport durant la dictadura franquista, encara que més centrat en el cas del futbol, hi ha el llibre clàssic de Duncan SHAW. *Fútbol y franquismo*. Alianza, Madrid 1987. També és útil el capítol de Teresa GONZÁLEZ. «La política deportiva en España durante la República y el franquismo». A: Teresa GONZÁLEZ AJA (ed.). *Sport y autoritarismos. La utilización del deporte por el comunismo y el fascismo*. Alianza, Madrid 2002, p. 169-202. Referit a la postguerra, s'ha publicat recentment un capítol dins la primera història social de l'esport a Espanya. Vegeu Carles SANTACANA. «Espejo de un régimen. Transformación de las estructuras deportivas y su uso político y propagandístico, 1939-1961». A: Xavier PUJADAS (coord.). *Atletas y ciudadanos. Historia social del deporte en España (1870-2010)*. Alianza, Madrid 2011, p. 205-232.
- [19] Una monografia amb tots els detalls de la intervenció política en el fitxatge d'aquest jugador a Jordi FINESTRES i Xavier GARCIA LUQUE. *El cas Di Stéfano*. Edicions 62, Barcelona 2006.
- [20] Una primera anàlisi d'aquest procés, la va fer Duncan SHAW. *Fútbol..., op. cit.* Més extensament, i com a recerca específica, vegeu la monografia de Carles SANTACANA. *El Barça i el franquisme. Crònica d'uns anys decisius per a Catalunya (1968-1978)*. Mina, Barcelona 2005.
- [21] Una selecció dels articles de l'escriptor a Manuel VÁZQUEZ MONTALBÁN. *Fútbol. Una religión en busca de Dios*. Debate, Madrid 2005.
- [22] Sobre aquest important personatge, vegeu Jaume BOIX i Arcadi ESPADA. *El deporte del poder. Vida y milagro de Juan Antonio Samaranch*. Temas de Hoy, Madrid 1991.
- [23] Les bases d'aquest canvi es poden seguir en les reflexions del primer responsable d'esports del nou Ajuntament democràtic de Barcelona: Enric TRUÑO. *La ciutat de les anelles. L'esport a la Barcelona olímpica*. Edicions 62, Barcelona 1987. Sobre la transició esportiva, existeix la tesi doctoral inèdita de Sixte ABADIA. *Esport i democràtizació en un període de canvi. Evolució del fenomen esportiu a Barcelona durant la transició democràtica (1975-1982)*. La reivindicació social de la pràctica esportiva en aquells anys es pot seguir en una obra del mateix autor: Sixte ABADIA. *El moviment veïnal i la promoció de l'esport a la Barcelona de la transició democràtica (1975-1982)*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2011, col·l. «Textos de Cultura i Esport», núm. 10.
- [24] Aquest model ha estat analitzat per Núria PUIG i Klaus HEINEMANN. «Instituciones públicas i desenvolupament de l'esport a Catalunya (1975-1994). Proposta d'un marc teòric interpretatiu». *Acàcia*, núm. 4 (1995), p. 123-143.

NOTA BIOGRÀFICA

Carles Santacana (Barcelona, 1961) és professor d'història contemporània a la Universitat de Barcelona. S'ha especialitzat en història cultural i història social de l'esport. Entre les seves publicacions en aquest àmbit destaquen *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva* (2004), *El Barça i el franquisme* (2005) i *L'esport a Catalunya* (2008). Conjuntament amb Xavier Pujadas ha publicat *L'altra Olimpíada. Barcelona '36* (1990), *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya* (1994-1995) i *L'esport és notícia. Història de la premsa esportiva a Catalunya* (1997).